

De flora van het Staatsnatuurreservaat „Rammekenshoek”

In mijn vorig artikel over de avifauna van het Staatsnatuurreservaat „Rammekenshoek”, heb ik beloofd U in de toekomst eens iets te vertellen over de flora van het reservaat. Het is voor een leek gemakkelijker te schrijven over vogels dan over planten. In veel gevallen onttaardt zo’n artikel in een droge opsomming van soorten. Zal ik echter ook een inzicht willen geven in de onderlinge samenstelling van de flora, dan kom ik terecht op het terrein van de plantensociologie, een interessante tak van de botanie, maar om deze verantwoord te beoefenen is een behoorlijke dosis kennis van de flora vereist. Ik ga mij dus als leek niet op „glad ijs” wagen, toch wil ik proberen U enig inzicht te geven in de flora van dit mooie brokje natuur, we zullen proberen er geen droge opsomming van te maken! Zoals ik reeds eerder heb geschreven, is het reservaat nog erg jong. De aanplant is slechts zeventien jaar oud. De grond waarop het bos is aangeplant, is niet geschikt voor cultuurgrond, omdat hij hoofdzakelijk uit zand bestaat. De beplanting is zó gekozen, dat er een eiken-, populieren- of essenbos van gemaakt kan worden. De ontwikkeling van het hout is nu zo ver gevorderd, dat de laatste jaren sterk gedund moest worden en hier en daar is al te zien wat voor soort bos er zal ontstaan. Bij het populierenbos is dit niet moeilijk waar te nemen. Canadese populieren zijn bomen die hard groeien, ze hebben dan ook al een respectabele lengte bereikt en sommige hebben al een stamdoorsnede van meer dan dertig centimeter. Als tussenbeplanting doen dienst: els, spaanse aak, veldiep, gelderseroos en esdoorn, die bij het ouder worden van het bos successievelijk worden verwijderd. Als randbegroeiing fungeert de meidoorn, die het jonge hout een zeer goede bescherming biedt tegen de zeewind. In het voorjaar zijn deze struiken een lust voor het oog vanwege de bloesempracht, terwijl de heerlijke geur, die de bloemen verspreiden, je dieper de zuivere voorjaarslucht doen inademen.

Het is te begrijpen, dat in zo’n jong bos moeilijk van een bosflora gesproken kan worden, te meer daar het geïndeelde grond is geweest. Een andere factor is de faciesvorming, door de duizenden spreuwen die er hun slaappleaatsen hebben. Dit blijkt ook uit de vele vlieren, die in het voorjaar opslaan, waarvan de zaden veelvuldig in de uitwerpselen van de spreuwen voorkomen. Een ander gevolg is, dat er een milieu is geschapen waar een plant als de brandnetel zich uitstekend thuis voelt. Het laat zich dan ook niet moeilijk verklaren, dat op die plaatsen de brandnetel een dominerende positie inneemt. Men zal er tevergeefs naar varens zoeken, evenals naar dagkoekoeksbloem, robertskruid en drienerfmuur, om maar enkele planten te noemen. Planten als grote brandnetel, beemdgras, fiorin, kropaar, kweek, zwarte nachtschade, kruipende boterbloem, paardebloem, speerdistel, akkerdistel, melkdistel, akkermelkdistel, grote weegbree, klein kruiskruid, korrelganzevoet en melganzevoet treft men overal in het bos aan. Andere planten daarentegen treffen we slechts zeer plaatselijk aan, afhankelijk van het milieu waar de plant zich thuis voelt. Enkele voorbeelden hiervan zijn: vogelmuur, hondsdrif, braam, kleefkruid, wilgeroosje, klein hoefblad, heggerank, witte dovenetel, smeewortel, heermoes, jacobskruis-

kruid, heelblaadje, vogelwikke, watermunt, zachte witbol en rietzwenkgras. U begrijpt dus wel, dat het geheel een saaie indruk geeft, we moeten het dan ook van de toekomst hebben. Ieder jaar weer speur ik naar echte bosplanten, wat tot op heden teleurstellend is geweest. Het fluitekruid komt slechts in enkele exemplaren voor. Het robertskruid heeft zich reeds in het reservaat gevestigd en wel tussen het hakhout langs de kreek, zodat

Fluitekruid

ik erg benieuwd ben wanneer het zich in één der bospercelen zal vestigen. Wat het reservaat in floristisch opzicht dan wél interessant maakt, is niet het bos, dat hebben we nu al begrepen, maar dat zijn het grasland, het rietland, de zilte plekjes, de kreekoever en het zandterrein achter de dijk. Laat ik beginnen met een overzicht te geven van een stuk laag gelegen zilte grond. Het is gelegen ongeveer veertig meter achter de zeedijk. De zanderige bodem is ongeveer tien centimeter boven de waterspiegel van de kreek gelegen, de oppervlakte van deze grond wordt gevormd door een dunne humuslaag. In het natte jaargetijde staat dit terrein onder water,

gevolg hiervan is, dat het voor een groot deel overwoekerd wordt door viltwier, wat in de zomer verdroogt en een witte korst vormt; op die plaatsen is dan ook weinig plantengroei te bespeuren. De begroeiing bestaat hoofdzakelijk uit zulte, zeekraal, zeemelkkruid, ronde rus, klein schorrekruid, zilte schijnsparrie, gerande schijnsparrie, zeekweek en fiorin. Je zou denken dat je je op buitendijkse grond bevindt. Het typische is, dat in veel gevallen de planten geen concurrentie van elkaar te duchten hebben. Zo vinden we plekken met alleen zeekraal, zeemelkkruid, zulte, ronde rus en schijnsparrie. Op andere plaatsen groeien ze door elkaar en vormen een gezelschap. Hier en daar staat nog strandzoutgras.

De zuidelijke rand van dit terrein wordt gevormd door een schrale rietzoom, gevolgd door een smalle strook hakhout, hoofdzakelijk bestaande uit elzen. Hierna komen we op golvend zandterrein, wat ongeveer 70 centimeter hoger is gelegen. De flora is hier van geheel andere aard. De zandruggen zijn begroeid met kruipwilg, geoorde wilg en duindoorn, waar deze struiken de overhand nog niet hebben verkregen groeien wilgeroosjes, canadese fijnstraal, akkerdistel, zandmuur, duinsterretje en wat haarmossen. De lage gedeelten zijn als het ware kleine „pannetjes”, circa enkele tientallen vierkante meters groot. De meeste zijn overwoekerd door kruipwilg en duindoorn, de „pannetjes” die hiervan nog gevrijwaard zijn, vormen heerlijke plekjes om eens fijn te snuffelen. Midden in de zomer is het hier één bloemenweelde, daar groeien wolfspoot, wilgeroosje, riet, fiorin, witbol, beemdgras, strandkweek, kropaar, zeegroenezegge, ronde rus, zilverschoon, akkerdistel, akkermelkdistel, speerdistel, paardebloem, scherpe boterbloem, rode klaver, vogelwikke, smalbladig kruiskruid, duizendblad, groenstreepzaad, kleine klaver, Canadese fijnstraal, smalbladige rolklaver, aardbeiklaver, klein hoefblad, hoornbloem en moeraswespenorchis.

Aan de westzijde van het reservaat ligt nóg een stuk zilte grond. De flora komt gedeeltelijk overeen met het hiervoor besproken terrein. We krijgen weer de indruk van een schorrelandschap, maar de begroeiing is ruiger. Ook hier plekken met alleen ronde rus, zeekraal, zulte, gerande- en zilte schijnsparrie van zeemelkkruid en kromstaart. Maar er groeit ook veel riet, roodzwenkgras, beemdgras, Engels slijkgras, zeegerst, kweldergras, ziltvlotgras en spitsarighardgras. Het is een interessant plekje waar ik steeds naar toegetrokken word. Hieraan grenst een stukje grond dat ongeveer tien centimeter hoger is gelegen. Maar wat een verschil, hier geen enkele zoutplant meer, maar overwegend rietzwenkgras en riet, met daartussen akkerhoningklaver, fiorin, paardebloem, beemdgras en wittehoningklaver. Lopen we verder, dan komen we bij een weer lager gelegen gedeelte, wat dicht begroeid is met fors riet. Doordat het de laatste tijd weinig geregend heeft kunnen we zonder meer dit rietveld passeren. We zijn nu gekomen bij een terrein dat ongeveer een halve tot een meter boven de waterspiegel van de kreek ligt. De eerste vijftientig meter lopen we tussen hoog opschietende akkerhoningklaver, wilgeroosje en harigwilgeroosje, daartussen groeien dan nog riet, braam, duindoorn, bitterzoet, akkerdistel, duinriet, beemdgras, klein hoefblad en kruipende boterbloem. Wanneer we dit gedeelte gepasseerd zijn komt er spoedig verandering in de vegetatie, de flora doet nu armelijk en schraal aan, zachte witbol en riet vormen de hoofdschotel. Op sommige plaatsen breidt de dauwbraam zich sterk uit, wat niet zo aangenaam is bij het lopen. Verder vinden we

hier hoornbloem, jacobskruiskruid, melkdistel, heelblaadje, akkerdistel, akkerhoningklaver, krulzuring, duindoorn, moerasandoorn, beemdgras, fiorin en timothee.

We lopen weer terug naar de zeedijk. Over de dijk lopend hebben we een prachtig uitzicht over het reservaat met in de verte de torens van Middelburg en aan de andere zijde de brede rivier de Schelde, wat een rust ademt het hier. Hoe lang zal dit nog duren? Veel mensen hebben dit plekje al ontdekt en weten het te waarderen. 's zomers wordt het steeds drukker door de dagjesmensen.

We verlaten de zeedijk en gaan het reservaat weer binnen, ons dringend door de gemeen prikkende duindoorns. Hebben we dit nare stuk achter de rug, dan staan we voor een brede rietkraag die de zoom van de kreek vormt. De grond is er zeer drassig en zonder laarzen kunnen we hier niet lopen. De bodem is van zand met daarop een modderlaag die doorweven is met rietwortels. De modderlaag heeft bovenop een roestbruine kleur. Ik heb wel eens wat van dat spul mee naar huis genomen en het onder m'n mikroskoop bekeken; er bleken toen heel wat diatomeeën en eencelligen in te zitten. Plaatselijk zijn deze kragen met fors riet begroeid, daar is dan ook meestal niet veel te beleven, slechts hier en daar staat een grote pol leverkruid, een plant met zalmkleurige bloemen, die grote aantrekkingskracht hebben op vlinders en allerlei andere insecten. Waar het riet schraal en laag staat kunnen we ons hart ophalen. We vinden er heelblaadjes, waterpunge, zilte zegge (var. *vikingensis*), valse voszegge, klein hoefblad, jacobskruiskruid, akkerdistel, zilverschoon, braam, roodzwenkgras, zeebies, krulzuring, zachte witbol, smalbladige rolklaver, ridderzuring, biggekruid, selderij, vleeskleurige orchis, moeraswespenorchis, heggewinde, weidetrokruid, wilgeroosje, wolfspoot, duizendblad, bitterzoet, zeegroene rus, akkermelkdistel en op een enkele plaats fraai duizendguldenkruid en kattestaart. Waar verlanding ontstaat vinden we hoofdzakelijk kruipwilg, duindoorn, wilgeroosje, zeekweek en rietzwenkgras.

„Het eiland”.

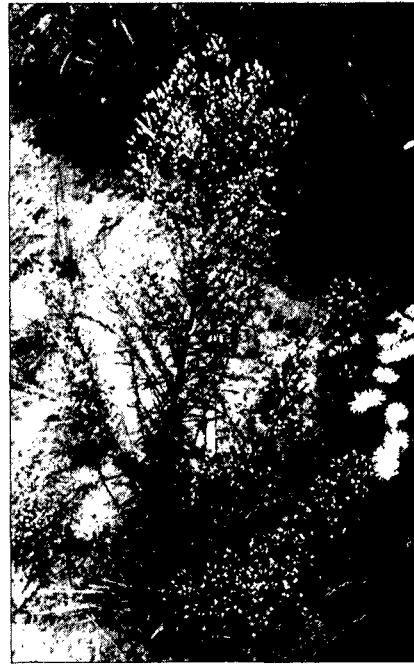
„Het eiland”, omsloten door de kreek, vormt een afzonderlijk deel van het reservaat door haar geïsoleerde ligging. Slechts een dam verbindt haar met het overige deel van het reservaat. Doordat „het eiland” een vogelbroedplaats is, wordt het alleen buiten de broedtijd beweïd door een zestal vaarzen of een tiental schapen. De bemesting door deze dieren is natuurlijk van invloed op de flora. „Het eiland” is ongeveer een meter boven de waterspiegel gelegen, enkele gedeelten liggen lager, ongeveer tien centimeter boven de waterlijn, de flora heeft zich hierbij aangepast. In het algemeen is er weinig belangstelling voor de grassen, de meeste mensen vinden grassen moeilijk te determineren. Ik geef toe, dat een composiet veelal gemakkelijker is te determineren dan een gras. Bloeiende grassen zijn een lust voor het oog en wedijveren in schoonheid met andere planten. De grassen die ik op „het eiland” heb gevonden zijn: riet, zachte dravik, Engels raaigras, beemdlangbloem, kropaar, zachte witbol, timothee, beemdgras, kamgras, geknikte vossestaart, ruwbeemdgras en trosdravik. Ik wil niet beweren dat dit een volledige opsomming is, best mogelijk dat ik nog enkele soorten over het hoofd heb gezien. Ik kan mij bv. niet indenken dat er geen rietzwenkgras zou groeien, misschien heb ik deze plant geheel over het hoofd gezien. Dit grassenpatroon wordt verlevendigd door de bonte kleuren van de vele

weidebloemen, te weten: grote weegbree, meibloempje, paardebloem, voerderwikke, rode klaver, witte klaver, hoornbloem, paardebloem-streepzaad, kruipende boterbloem, scherpe boterbloem, kleine klaver, smalbladige rolklaver, ruwe melkdistel, krulzuring, bitterzoet, jakobskruiskruid, biggekruid, speerdistel, muur, zilverschoon, vogelwikke en aardbeiklaver. Op de lage plaatsen groeien zeebies, riet, valse voszegge, ronde rus, zeegroene rus, waterpunge, breedbladige orchis, rietorchis, moeraswespenorchis en de gevlekte orchis. Zoals U ziet een bonte mengeling van kleuren, een lustoord om er te vertoeven.

De orchideeën.

Orchideeën zijn planten die de bijzondere belangstelling van de mensen genieten, speciaal van de botanicus. Wanneer U een orchidee wordt aangeboden bij een of andere gelegenheid, dan is iedereen verrukt over de schoonheid van deze bloem en ze wordt dan ook met bijzondere zorg omringd. Veel mensen verkeren nog steeds in de veronderstelling dat deze planten in ons land niet voorkomen, voor hen is de orchidee een „exotisch begrip”. Wanneer je op excursie bent met mensen die nog nooit een in het wild groeiende orchidee hebben gezien, zijn velen blij verrast bij het zien van de plant, anderen daarentegen kunnen hun teleurstelling nauwelijks onderdrukken, er is wel een groot verschil tussen de bloem in de winkel en die welke we in de vrije natuur vinden. Niettemin is haar bouw even schoon als van het kweekprodukt en is het een bloem, die onze bijzondere aandacht verdient. Wanneer een botanicus aan orchideeën denkt, gaan zijn gedachten naar ons onvolprezen Limburg, het paradijs bij uitstek in ons land voor deze planten. Dat wil niet zeggen dat ze ergens anders niet of heel weinig voorkomen, dat hebt U al begrepen uit het voorgaande.

Het was in 1958 toen de bewaker van het reservaat naar mij toekwam met een bloeistengel van de vleeskleurige orchis (*Orchis incarnata*), en mij vroeg, wat voor plant dit was. Ik was zeer verrast bij het zien van de bloem, en vroeg hem, waar de bloem gevonden was. We zijn toen samen naar de plek gegaan waar hij was afgeplukt, maar hoe we ook zochten, we konden de groeiplaats niet meer terugvinden. De week daarop werden door de bewaker verschillende exemplaren gevonden tussen het riet langs de kreek bij de zeedijk. Het jaar 1958 is in dit opzicht een vreugdevol jaar voor ons geweest. Er werden maar liefst vier orchideeënsoorten ontdekt, nl. honderden exemplaren van de moeraswespenorchis (*Epipactis palustris*), de hiervoor genoemde vleeskleurige orchis en in het bos verscheidene exemplaren van de wespenorchis (*Epipactis helleborine*) en één exemplaar van de gevlekte orchis (*Orchis maculata*). Dergelijke vondsten geven grote voldoening en met des te meer ambitie zet je het onderzoek voort. Vorig jaar vonden we er weer twee nieuwe soorten bij en wel de breedbladige

Canadese fijnstraal

orchis (*Orchis majalis*) en de rietorchis (*Orchis praetermissa*), terwijl van de gevlekte orchis twee nieuwe exemplaren zijn gevonden. In het bos heb ik een buitengewoon fraai exemplaar van de wespenorchis gevonden. Hoewel deze orchidee sinds 1958 al bekend is, waren deze planten altijd erg miezerig en de bloemen armetierig. Het is jammer, dat de plaatsen waar vroeger honderden moeraswespenorchissen groeiden, thans overwoekerd zijn door de duindoorn. Gelukkig weet deze plant zich te handhaven door zich op andere plaatsen te vestigen. De vleeskleurige orchis, die in een niet zo groot aantal voorkwam, heeft zich enkele jaren terug op „het eiland” gevestigd en zich daar flink uitgebreid.

Slotbeschouwing.

Hetgeen ik hierboven geschreven heb moet U niet zien als een volledige opsomming van de in het reservaat voorkomende planten. Mijn opzet is geweest U een indruk te geven, hoe interessant de flora van dit gebied is, wat haar oorzaak vindt in de gevarieerdheid van het terrein. Ook zult U hebben kunnen constateren dat op veel plaatsen de flora met elkaar overeenkomt. Maar op bijna al die plaatsen liggen de verhoudingen anders, dit komt alleen goed tot zijn recht wanneer een plantensociologisch onderzoek wordt verricht en de uitkomsten hiervan in tabellen worden verwerkt. In de zeven jaar dat ik het reservaat regelmatig heb bezocht, heb ik geconstateerd dat de flora langzaam verandert. Ieder jaar ontdek ik nieuwe soorten en uitbreiding van de gevestigde. Doordat de natuur haar vrije loop wordt gelaten woekeren duindoorn en braam verscheidene mooie plekjes onder, die zodoende verloren gaan.

Uit hetgeen ik in mijn vorig artikel heb verteld over de vogels en uit het onderhavige, blijkt zonder meer duidelijk, hoe belangrijk het reservaat is en dan is nog lang niet alles gezegd; denk maar eens aan de insecten, aan de zoogdieren, aan de planten en dieren die voorkomen in de kreek en de verschillende vijvers en aan de diatomeeën. Van de daar voorkomende diatomeeën heb ik een hele studie gemaakt en heb reeds meer dan 75 verschillende soorten gevonden. Vele kon ik niet op naam brengen omdat „de Diatomeeënflora van Van der Werf” nog niet compleet is, andere soorten waren te klein om een juiste determinatie mogelijk te maken.

Van verschillende zijde wordt openstelling van het reservaat voor het publiek bepleit. Ik hoop dat men voor deze aandrang niet zal zwichten. Het zou een groot verlies betekenen, waar uiteindelijk niemand mee gebaat is. Het is tevens te hopen, dat door de toekomstige verhoging van de zeedijk de mooie plekjes niet allemaal zullen worden vernield, want het Staatsnatuurreservaat „Rammekenshoek” is haar bescherming meer dan waard.

H. G. Mandemaker

Het groene blaadje

Wij verzoeken u in het „groene blaadje”, opgenomen in het januarinummer van Natura, de volgende wijzigingen c.q. aanvullingen aan te brengen:

- blz. I : Dr. C. den Hartog woont thans te Leiden, Mozartstraat 265.
- blz. II : Lichtbeeldencollectie: netnummer J. H. Grooters is niet 06750, doch 05750.
- blz. V : afd. Enschede: adres G. M. Roding: Lonneker, Bergweg 300, tel. 05420-3409.
 afd. Epe-Heerde: penningm. is thans: M. Duyvestijn, de Leegte 25, Epe.